

PEŞƏ TƏHSİLİ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ TENDENSIYALAR VƏ PERSPEKTİV İMKANLAR

Sübhan Namazov,

Azərbaycan Texniki Universitetinin Beynəlxalq

əlaqələr üzrə prorektoru,

texnika elmləri doktoru, professor

E-mail: subhan_namazov@daad-alumni.de

Son illər ölkəmizdə çoxsaylı istehsalat müəssisələri, zavodlar, fabriklər açılır və bu proses bu gün də davam etməkdədir. Eyni zamanda, xidmət sahələri, turizm sektoru, kənd təsərrüfatı və s. sahələr yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur ki, bütün bunlar müasir düşüncəli peşə ixtisasına malik kadrların hazırlanmasına yeni tələblər qoyur. Beləliklə, respublikamızda müxtəlif sənaye sahələri, xidmət sektoru inkişaf etdikcə, yeni peşə növləri də yaranır ki, bu da həmin sahələrdə çalışacaq mütəxəssislərə ciddi ehtiyac yaradır. İnkişaf etmiş ölkələrin praktikasına baxsaq, görürük ki, orta təhsildə məzunların təxminən yarısından çoxu texniki-peşə təhsili alırlar ki, bu da səbəbsiz deyil. Belə ki, sənaye, istehsalat və xidmət sahələrində texniki-peşələri bilən mütəxəssislərə kifayət qədər ehtiyac vardır və bu həmişə də artan dinamika ilə inkişaf edəcəkdir. Burada əsas məsələ bu sahədə müvafiq təhsil müəssisələrinin rəasional olaraq təşkil edilməsi və təhsil proqramlarının düzgün tərtib olunmasından ibarətdir. Bu gün ilk peşə-ixtisas təhsilində proqram elə tərtib olunmalıdır ki, məzunlar sonradan orta ixtisas təhsilinə rahatlıqla keçə bilsinlər. Orta ixtisas təhsilinin proqramları isə öz növbəsində, məzunların ali təhsilə rahatlıqla keçməsinə təmin etmək imkanına malik olmalıdır. Bu gün bir qədər çətin görünərsə də, gələcəkdə ali təhsil müəssisələrində, xüsusilə də texnikiönlü ali təhsil müəssisələrinin nəzdində belə peşə təhsil müəssisələrinin təşkili fa-

siləsiz təhsil modelini yarada bilər. Məsələn, respublikamıza yaxşı qaynaqçı, tökməçi, elektrik, çilingər, aşpaz və s. kimi mütəxəssislər hər zaman lazımdır. Öz işini yüksək səviyyədə bilən peşə təhsili almış belə sənətkarlar əmək bazarında asanlıqla yer tapa bilirlər. Sonradan isə həmin mütəxəssislər üçün ali təhsil əlçatan olmalıdır. Burada sadəcə olaraq peşə təhsili elə təşkil olunmalıdır ki, praktiki biliklər asanlıqla verilə bilsin. Azərbaycan sürətlə dəyişən əmək bazarı ehtiyaclarını ödəyən, iqtisadi baxımdan dayanıqlı peşə təhsili sisteminə sahib olan xarici ölkələrin təcrübələrindən istifadə edə bilər. Bu sahədə kifayət qədər uğurlu modellər mövcuddur.

İnkişaf etmiş xarici ölkələrin peşə təhsilinin təşkili praktikasında müxtəlif tip təhsil növləri tətbiq olunur: Almaniya, Böyük Britaniya, Yaponiyada sərbəst təhsil, Fransada ali təhsilin alt ilkin mərhələsi, İtaliyada isə qarışıq sistem tətbiq olunur.

XX əsrin 70-ci illərində ulu öndər Heydər Əliyev peşə təhsilinin inkişafını çox əhəmiyyətli hesab edərək, hələ o dövrdə hər hansı bir iri müəssisənin istifadəyə verilməsindən öncə, həmin müəssisə üçün ixtisaslı işçi qüvvəsi hazırlaya bilən texniki-peşə məktəbinin yaradılmasına önəm verirdi. Təsədüfi deyildir ki, o zaman yaranan ən böyük müəssisələrdən Bakı şəhərində “Məişət kondisionerləri”, “Azon” və “Şin” zavodları, həmçinin Gəncədə “Büllur və çini qablar” zavodları, “Xalça” fabriki üçün peşə-ixtisas

kadrları hazırlayan texniki-peşə məktəb kompleksləri tikilib istifadəyə verilmişdir. Ölkə rəhbəri həmin müəssisələrdə işləmək qabiliyyətinə malik çoxsaylı mütəxəssislərin operativ və keyfiyyətli hazırlanması üçün texniki-peşə məktəblərinə böyük önəm verirdi.

Araşdırmalar göstərir ki, XIX əsrin ortalarında respublikamızın bölgələrində müxtəlif peşə təhsili müəssisələri fəaliyyət göstərmişdir. Peşə təhsilinin inkişafının əsas yüksəliş dövrü ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərinə təsadüf edir. XX əsrin 70-ci illərində respublikamızda 100 mindən artıq şagirdin təhsil aldığı 200-ə yaxın peşə tədris müəssisəsinin fəaliyyət göstərməsi, ehtiyac duyulan peşə istiqamətləri üzrə hazırlanan ixtisaslı fəhlə kadrların istehsalata göndərilməsi bu sahənin inkişafına ciddi töhfə vermişdir. 1990-cı ilin əvvəllərində ölkənin sosial-iqtisadi həyatında baş verən hadisələr bu sahənin inkişafına da mənfi təsir göstərdi, peşə təhsili müəssisələrinin maddi-texniki bazası sıradan çıxmağa başladı və peşə təhsili sistemi tamamilə dağılmaq təhlükəsi ilə üzləşdi. 1990-cı ilin ortalarından bu sahəyə diqqət artırılaraq bir sıra məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirildi. Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikasında ilk peşə-ixtisas təhsili sisteminin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Qərarına (1996-cı il) uyğun olaraq maddi-texniki bazası zəif olan, müasir tələblərə cavab verməyən peşə məktəbləri birləşdirildi və ya ləğv edilərək texniki-peşə təhsili müəssisələrinə peşə məktəbi və peşə liseyi statusu verildi.

Son illər Prezident İlham Əliyevin iqtisadi kapitalın insan kapitalına çevrilməsi istiqamətində apardığı siyasət Azərbaycanın davamlı inkişafı üçün atılan ən strateji addımlardan biri kimi öz bəhrəsini verməkdədir. Ölkənin sənayeləşdirilməsi istiqamətində atılan addımlar, neft amilindən asılılığın azaldılması, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən siyasət yeni düşüncəli və səriştəyə malik işçi heyətinin formalaşdırılmasını tələb edir. Burada ali təhsil müəssisələri də ciddi rol oynaya bilər.

Dünya ölkələrinin inkişaf dinamikasının analizləri göstərir ki, əhalinin müxtəlif sahələrdə peşəkarlığının kəskin şəkildə aşağı düşməsi

həmin ölkələrdə sonradan siyasi sabilliyin pozulmasına yol açan amillərdən biri olur. Bu, xüsusilə gənclər arasında işsizliyin inkişaf etməsinə gündəmə gətirir. İnkişaf etmiş ölkələrin, o cümlədən, Koreyanın son 50 ildəki inkişafına nəzər saldıqda, texniki-peşə təhsilinin rolunu aydın görmək olar. Bu gün Koreya kimi yüksək səviyyədə inkişaf etmiş ölkənin inkişafında, əmək bazarının peşəkar orta işçi qüvvəsi ilə təmin olunmasında belə məktəblərin əsaslı rolu olmuşdur. Hazırda ölkədə peşə təhsilinin inkişafı iki istiqamətdə həyata keçirilmişdir: texniki ali təhsil müəssisələrinin tərkibində fəaliyyət göstərən peşə məktəbləri və müxtəlif korporasiyalar və şirkətlərin bazasında yaradılan texniki-peşə məktəbləri. Burada orta səviyyəli texniki personal hazırlanmışdır ki, onlar bu gün Koreya sənayesinin inkişafında çox ciddi rola malikdirlər. Həmin texniki-peşə məktəbləri paralel olaraq işçilərin professionallığının artırılması üçün də əlavə xidmətlər həyata keçirirlər. Koreyada işçi heyətin bilik və bacarıqlarının saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün milli strategiya müəyyən edilmişdir. Strategiayaya əsasən, bütün əmək ömürboyu işçilərin səriştələrinin inkişafı, iş və təhsil harmoniyası və s. kimi amillər nəzərə alınmışdır ki, bütün bunlar da ölkənin davamlı insan kapitalının formalaşmasına şərait yaradır. Bu uğurlara mərhələlərlə nail olunmuşdur. Ölkədə sənayenin inkişafı ilə əlaqədar XX əsrin 80-ci illərində işçilərin peşəkarlığının artırılmasına yönəldilmiş qaydalar işlənilərək həyata keçirilmişdir. 90-cı illərdə texniki-peşə təhsili müəssisələrinin artırılması və keyfiyyətli işçi heyətin formalaşdırılması hesabına o dövrdə ölkə Asiya krizisindən uğurla çıxmışdır. Bütün bunlar isə əhalinin məşğulluğu haqqında qanunvericiliyin tələblərinə uyğun həyata keçirilmişdir. Texniki-peşə təhsilinin fəaliyyəti peşə vərdislərinin inkişafı qanunu ilə tənzimlənir. Maliyyələşmə mənbələrinə gəldikdə, burada həm dövlət tərəfindən maliyyələşmə, həm də ayrı-ayrı özəl fondlar tərəfindən maliyyələşmə mexanizmindən istifadə edilir. Bu addım peşə təhsilində rəqabət-qabiliyyətinin inkişafını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilmişdir. Elə bu məqsədlə qanunvericiliyə lazımi düzəlişlər edilmiş, özəl təhsil sektoruna qoyulan məhdudiyyətlər aradan qaldırılmış və müxtəlif korporasiyaların peşə

təhsilini maliyyələşdirilməsi üçün lazımi şərait yaradılmışdır. Digər diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də, peşə təhsili üçün müəllim kadrların hazırlığı məsələsidir. Bu ölkələrdə müxtəlif modellərdən istifadə edilir ki, bu da müxtəlif qanunvericilik aktları ilə nizamlanmaqla əsasən, universitetlərdə və kolleclərdə həyata keçirilir. Məsələn, Koreyada Koreya Texnologiya və Təhsil Universiteti bu sahədə əsaslı təcrübəyə malikdir. İnsan resurslarının inkişafı və peşə kompetensiyalarının verilməsi istiqamətində ciddi işlər aparır.

Xarici orta peşə təhsilinin inkişaf təcrübəsi vahid bir kompleksdə cəmlənmiş və universal təcrübəyə malik deyil, çox fərqli və çoxyönlüdür. Müasir peşə təhsili islahatının əsas xüsusiyyətlərindən biri onun qloballaşması və beynəlmilləşdirilməsidir. İnsan hüquqları və maraqlarının qorunmasında “ümumi yanaşmanın” formalaşması və bundan sonra cəmiyyətin, dövlətin maraqlarının qorunmasıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən professional peşə təhsilinə və gənclərin cəmiyyətdə mövqeyinin artmasına dair beynəlxalq təcrübənin hərtərəfli analizinin əhəmiyyəti artır. Təcrübəyə yönəldilən praktiki istiqamətləndirilmiş təhsilin reallaşdırma modelindən asılı olmayaraq, məzmunun spesifikliyi onu peşə təhsili səviyyəsinin müstəqil, keyfiyyətə müəyyən edilmiş səviyyədə başa düşülməsi, məşğulluğun peşə-ixtisas səviyyəsinin əhəmiyyətli bir hissəsinin doldurulmasını təmin etməyə imkan verir. Xarici ədəbiyyatda mövcud olan məlumatlar bütün inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatı tərəfindən bu təhsil səviyyəsinin kadrlarına davamlı tələbatını sübut edir. Qlobal avtomatlaşdırma və insan həyatının bütün sahələrində məlumatların inkişafı kontekstində beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq, ümumi nəzəri biliklərə və çoxfunksiyalı bacarıqlara malik olan orta səviyyəli ixtisas üzrə mütəxəssislər praktiki peşəkar fəaliyyətdə aparıcı sosial-iqtisadi inkişafın əsasıdır. Orta peşə təhsilini təşkil etmək təcrübəsi ilə əlaqədar xarici alimlərin konseptual mövqeləri (K.Brussling, M.Klark, T.Sikamoto, D.Finn, D.J.Hockridge, C.Chadwick və s.) müəyyən edilmişdir. Bunlar tələbələrin akademik mobillik, təlim proqramları baxımından kolleclərarası

əməkdaşlıq, tədris materialları məzmununun Avropa konteksti, beynəlxalq təlim kursları, müəllimlər üçün proqramlar, diplomların tanınması və təhsil müddətinə görə proqramların müqayisəsi, informasiya təhlili, təhsil sahəsində akademik və peşəkar komponentlərin məqbul bir nisbəti, informasiya texnologiyalarından istifadə, xarici dillərin daha dərinlən öyrənilməsi, geniş proqramlarda çoxfunksiyalı istifadəsidir ki, bu da modernləşdirmə dövründə Azərbaycanda peşə təhsilinin sosial təhsil problemlərinin həllində böyük məna kəsb edir.

Peşə təhsilinin inkişafının təmin olunması üçün aşağıdakı strateji addımların atılmasını təklif etmək olar:

- *cəmiyyətdə peşə təhsilinin cəlb ediliyinin təmin olunması;*
- *müxtəlif peşələrin gənclər arasında daimi olaraq təşviq olunmasının təmin olunması;*
- *peşə təhsilinin əlçatan olması üçün çevik mexanizmin yaradılması;*
- *peşə təhsili təşkilatçıları üçün maksimum münbit şəraitin yaradılması və onların motivasiyası üçün lazımi addımların atılması;*
- *fasiləsiz təhsil sistemi modeli çərçivəsində sonrakı təhsilə imkanlarının yaradılması;*
- *orta ixtisas təhsili və ali təhsil müəssisələrində peşə təhsili verilməsi imkanlarının yaradılması üçün mexanizmin qurulması;*
- *Azərbaycanda fəaliyyət göstərən iri istehsalat korporasiyalarına peşə təhsili vermək üçün imkanların yaradılması.*

İlk peşə-ixtisas təhsilinin qarşısında duran problemlərin həll olunması üçün ali təhsil müəssisələrinin imkanlarından da istifadə etmək fayda verərdi. Burada əsas istiqamət fasiləsiz təhsil kompleksinin yaradılmasından ibarət ola bilər. Yəni ali təhsil müəssisələrində “ilk peşə-ixtisas təhsili – orta ixtisas təhsili – ali təhsil” sxemini tətbiq etmək mümkündür. Universitetlərdə maddi-texniki baza, kadr potensialı varsa, həmin ali təhsil müəssisələrində ilk peşə-ixtisas təhsili tətbiq etmə və onların arasından bilikli şagirdləri seçərək orta ixtisas təhsilinə cəlb etmək mümkündür ki, bu da dünyada tətbiq olunan fasiləsiz təhsilin təmin olunması deməkdir.